

**РАДЯНСЬКІ ЖІНКИ:
СУСПІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА РЕАЛЬНЕ
СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ В 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ_____**

Проблеми вивчення місця жінки в історії на сьогоднішній день є дуже актуальними і активно досліджуваними. Зрозуміти сучасне становище жінок в суспільстві неможливо, не звертаючись до минулого. На початку 1920-х років радянська влада запропонувала власний соціально-рольовий образ жінки. Цей час характеризується запровадженням політики спрямованої на залучення жінок у суспільне виробництво та політичне життя через державне регулювання сім'ї та конструювання нових стосунків між статями, формування нових канонів жіночності. Всебічне дослідження історичного досвіду вирішення жіночого питання в УСРР в 1920-ті роки має виключне значення для аналізу подальшої державної гендерної політики, особливо, її сучасного етапу.

Представниками радянської історіографії, які досліджували жіноче питання були В. Л. Бильшай [2], А. П. Бирюкова [3], Чирков П. М. [18]. Серед російських науковців проблему радянського проекту жіночої емансипації та її вплив на ідентичність радянських жінок досліджують Ю. Градскова [6, 7], С. Айвазова [1]. В останні роки з'явилися дослідження, присвячені формам репрезентації гендеру в радянському культурному дискурсі, зокрема роботи А. Бородіної та Д. Бородіна [5], Т. Дашкової [8], І. Тартаковської [16]. Із українських науковців деякі аспекти даної проблеми у своїх працях досліджували Б. Кравченко, С. Кульчицький. Сьогодні, проблемами становища жінок займаються такі вчені як М. Богачевська-Хом'як [4], О. Лабур [10, 11], Т. О. Лахач [12] та інші.

Але ряд аспектів вирішення жіночого питання залишається не дослідженим. В цілому проблема конструювання ідеального образу радянської жінки вивчалась досить побіжно, здебільшого в контексті дослідження радянського проекту вирішення жіночого питання взагалі.

У статті досліджено процес формування нового образу жінки, запропонованого українському суспільству панівною радянською ідеологією в 1920-ті роки.

Ідеї повної юридичної і фактичної рівності жінок, можливості їх участі у всіх сферах суспільного життя, на яких були засновані дослідження радянських істориків, були розроблені В. І. Леніним. Оцінюючи перші законодавчі акти Радянської влади, спрямовані на розкріпачення жінки та утвердження її рівноправності, він зазначав, що «...жодна держава і жодне демократичне законодавство не зробило для жінки і половини того, що зробила Радянська влада в перші ж місяці свого існування» [14, 202]. Політичні права для жінок стали очевидні з першої конституції 1918 року, яка зрівнювала чоловіків і жінок в праві голосувати і бути обраними депутатами рад. Декларувалися і рівні права на освіту [9].

Але юридичні гарантії рівноправності жінок, на думку В. І. Леніна, становили лише одну сторону вирішення жіночого питання. Більш складна сторона цієї проблеми була пов'язана зі створенням умов, що забезпечують фактичну соціально-економічну та культурну рівність статей.

Цей аспект питання займав вирішальне місце в розробленому В. І. Леніним плані досягнення фактичної рівності жінок, який включав, по-перше, максимально широке залучення жінок до процесу суспільного виробництва при одночасному підвищенні кваліфікації їх праці і, по-друге, поліпшення побуту жінок, створення умов для поєднання трудових та сімейних ролей. Підкреслюючи основоположне значення участі жінок в суспільному виробництві, В. І. Ленін писав, що «Для повного звільнення жінки і для дійсної рівності її з чоловіком потрібно, щоб було громадське

господарство і щоб жінка брала участь в загальній продуктивній праці. Тоді жінка буде займати таке ж становище, як і чоловік» [14, 202].

Держава виходила з постулату, що процес залучення жінок у виробництво має величезний вплив на особистість жінки, оскільки веде до її економічної самостійності і сприяє тим самим емансипації. Однак, в першу чергу держава була зацікавлена у використанні жіночої праці в народному господарстві з іншої причини: до кінця громадянської війни утворилася диспропорція між жіночим і чоловічим населенням, що стало наслідком втрат чоловічого населення в роки Першої світової та громадянської воєн. Тому участь жінок в економічній політиці, яку проводила держава була необхідна з точки зору залучення в промисловість жіночих робочих рук.

Радянською владою формуються такі риси образу «нової жінки» як громадська активність, незалежність від «побутового закріпачення», лідерські здібності, можливість працювати на виробництві нарівні з чоловіком [15].

Формування «образу нової жінки» було багато в чому результатом політичних директив, але також і легітимації жіночої суспільної активності в рамках партії. Важливим інститутом, за допомогою якого жінки були залучені до всіх сфер суспільного життя були жінвідділи.

Відразу після приходу до влади, більшовицької партії необхідно було виробити такі форми роботи серед жінок, які, перш за все, відповідали б потребам агітації, з іншого боку, були б своєрідною політичною «школою» для жінок [11]. В кінці 1918 року був скликаний загальноросійський з'їзд жінок, за рішенням якого при ЦК партії більшовиків та в рамках парткомів на місцях стали створюватись Комісії по агітації серед жінок. За пропозицією І. Ф. Арманд, в серпні 1919 року Комісії були перетворені в самостійні відділи парткомів (жінвідділи), а сама вона була затверджена в якості завідуючої Відділом по роботі серед жінок ЦК РКП(б).

Жінвідділи протягом всього свого існування (1919-1930 роки) провели величезну роботу по організації, навчанню, активізації жіночого населення в країні. Різноманітні та дієві форми роботи серед жінок підняли їх до самостійного творчого шляху у всіх галузях життя, допомогли створити унікальну систему охорони материнства та дитинства, позбавили жінку від залежності в сім'ї та натиску чоловічого фундаменталізму.

Провідниками партійного впливу на жіночі маси була пролетарська преса, призначена спеціально для жінок. В цей час виходять такі журнали, як «Коммунистка», «Работница», «Крестьянка», «Комунарка України» та інші. Перетворення жіночої преси 1920-х років з джерела тільки політичної інформації і партійних директив у читання, «цікаве для обивательки», дозволяє простежити тенденцію партійної політики щодо жінок у бік збільшення традиційної компоненти їх суспільного статусу [10]. Негласно, але виразно, посилювалося значення жіночої ролі матері, домогосподарки, поряд з тим, що продовжували декларуватися ролі учениці, робітниці, керівниці. Роль робітниці визнавалася однією з провідних, так як державі був необхідний додатковий трудовий резерв.

Новий Сімейний кодекс 1926 року передбачав цивільні шлюби і свободу розлучення, що дало жінкам самостійність у прийнятті рішень про свій сімейний стан. Таке сімейне законодавство було дуже прогресивним для свого часу і йшло в руслі модернізаційних тенденцій. Норми старого дореволюційного законодавства були застарілими і не відповідали вимогам часу. Тому нові норми шлюбної поведінки досить легко були сприйняті населенням. Стали поширюватися швидкоплинні шлюбні союзи. Люди, особливо молоді, легко сходилися і розходилися, але це було скоріше наслідком післяреволюційного психологічного стану суспільства, ніж загальною тенденцією до ослаблення сімейного союзу як соціального інституту. Якщо розглядати нові закони про шлюб з точки зору ідеології, сім'я відтепер не визнавалася основним способом соціалізації, отже, жінка

звільнялася від традиційної ролі виховательки, що також наближало її суспільний статус до чоловічого [13; 198].

З цього виходить, що структура соціальних ролей жінки проектувалася односторонньо: у неї включені були тільки професійні та суспільно-політичні функції. Сімейно-побутова складова ігнорувалася, але насправді продовжувала відігравати домінуючу роль.

До кінця аналізованого періоду спостерігається поступове розділення соціальних ролей і їх вибудовування відповідно до нової системи цінностей, близької до традиційної. Тенденцію можна охарактеризувати як процес набуття жінкою подвійного набору соціально визнаних ролей – робітниці-суспільниці і матері-господині дому.

Масштабна модернізація країни у 1920-ті роки, незалежно від сучасних її оцінок, пришвидшила процес втягнення жінок у виробничу діяльність, відриваючи їх від домашнього й особистого підсобного господарства, створюючи широкі можливості для розвитку їх соціальної мобільності.

Повна зайнятість і підвищення рівня освіти жінок асоціювалися з їх емансипацією, подоланням жіночих проблем, відсутністю бар'єрів для вільної особистісної реалізації жінок.

Українські жінки розглядалися як регіональний варіант радянської моделі. Політика більшовиків щодо жінок мала дві мети: вивільнити жінок від обмежень минулого та зміцнити за їх допомогою свій вплив у суспільстві, бо вважали жіноцтво важливою рушійною силою суспільних перетворень.

Проте, слід зазначити, що політика більшовиків по відношенню до жінок дуже часто була суперечливою та непослідовною. З одного боку, вона визначалась негативним ставленням більшовиків до соціальної нерівності жінок та бажанням подолати цю нерівність, а з іншого – ця політика

видозмінювалась під впливом політичної кон'юнктури та особистісних пристрастей лідерів партії.

Таким чином, проголошена рівність між чоловіком і жінкою обернулася, по суті, використанням жіночого потенціалу для вирішення ідеологічних і економічних завдань держави. Це призвело до того, що до колишніх обов'язків жінок додалися нові, пов'язані із інтенсивною участю їх у сфері промислового виробництва, обслуговування інститутів державної влади, військової служби.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Айвазова С. Русские женщины в лабиринте равноправия [Електронний ресурс] / С. Айвазова. – Режим доступу до сторінки: www.owl.ru/win/books/rw/index.htm.
2. Бильшай В. Л. Решение женского вопроса в СССР / В. Л. Бильшай. – М., 1986. – 111 с.
3. Бирюкова А. П. Советская женщина в обществе, труде, профсоюзах / А. П. Бирюкова. – М., 1981. – 72 с.
4. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому : Жінки у громадському житті України 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. – К. : Либідь, 1995. – С. 332-338.
5. Бородин А. В., Бородин Д. Ю. Баба или товариш? Идеал новой советской женщины в 20-х-30-х годах [Електронний ресурс] / А. В. Бородин, Д. Ю. Бородин. – Режим доступу до сторінки: www.az.ru/women_cd1/html/borodini.htm.
6. Градскова Ю. В. Конструирование гендерных различий в контексте советского культурного эксперимента 1920-х годов [Електронний ресурс] / Ю. В. Градскова. – Режим доступу до сторінки: www.genderstudies.info/social/s03.php.

7. Градскова Ю. В. «Обычная» советская женщина: обзор описаний идентичности / Ю. В. Градскова. – М., 1999. – 150 с.
8. Дашкова Т. Идеология в лицах. Формирование визуального канона в советских женских журналах 1920-х-1930-х годов [Электронный ресурс] / Т. Дашкова. – Режим доступа до сторінки: www.iek.edu.ru/projects/pptdash3.htm.
9. Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сторінки : <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1918.htm>.
10. Лабур О. Радянська історіографія про «звільнення жінки» в Україні 20-30-х рр. : перетворення ідеї на догму / О. Лабур // Сторінки історії. – 2009. – Вип. 28. – С. 121-129.
11. Лабур О. «Нова жінка»: унормовані образи жінки-суспільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920-1930-х років / О. Лабур // Краєзнавство. – 2010. – № 3. – С. 205-213.
12. Лахач Т. О. Українська сім'я в регламентаційній системі перетворень 1920 – 1930-х років / Т. О. Лахач // Збірник матеріалів ІХ Всеукраїнської наукової конференції «Молодь, освіта, культура і національна свідомість». – Т. 4. – К., 2006. – С. 149-152.
13. Маркова С. «Жіноче питання» як фактор розширення соціальної бази радянської влади / С. Маркова // Наукові праці Запорізького національного університету. – 2009. – Вип. XXVII. – С. 197-201.
14. Ленін В. І. Про завдання жіночого робітничого руху в Радянській республіці / Ленін В. І. // Повне зібрання творів. – Т. 39. – К., 1973. – С. 202.
15. Осипович Т. Проблемы пола, брака, семьи и положение женщины в общественных дискуссиях середины 1920-х годов / Т. Осипович [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сторінки: ecsosman.hse.ru/data/006/743/1217/018Tatyana_OSIPOVICCh.pdf.

16. Тартаковская И. Н. Гендерная социология / И. Н. Тартаковская. – М., 2005. – 368 с.
17. Троцкий Л. Д. О семейной политике советского государства в период с 1917 по 1936 г. / Л. Д. Троцкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сторінки: matriarhat-v-sssr.narod.ru/trozkiy-framepage.htm.
18. Чирков П. М. Решение женского вопроса в СССР (1917-1937 гг.) / П. М. Чирков. – М., 1978. – 255 с.